

Om minoritetslitteraturens betydning

Anitta Viinikka-Kallinen

Universitetet i Tromsø

Når det gjelder å forme en identitet er oppfatningenes betydning svært stor. Diskriminering får iblant et menneske til å tvile på sine egne erfaringer og til å nedvurdere sin egen virkelighet. Oppfatningene bestemmer hva de andre tenker om oss, men det aller viktigste er at de bestemmer hva vi tenker om oss selv. Hvis vi tilegner oss rasistiske eller nedvurderende holdninger så fører det til at vi skammer oss over vår egen bakgrunn og kultur, eller over oss selv. Derfor må man stadig spørre, hvem er det som forteller om oss? Vi er nødt til å være bevisst, hvis definisjoner vi bruker og hvem som definerer vår verden. Derfor er det så viktig hvem som forteller om oss og hva slags holdninger fortelleren har. Dette gjelder kunstnere, forskere, politikere, journalister og alle andre med yrker i det offentlige rom. Vi må alltid være på vakt overfor selverklært nøytralitet. Ethvert menneske har sin egen verden av verdier, bakgrunn og sin egen etniske gruppe, som han hører til. Det er med utgangspunkt i disse at mennesket fungerer i samfunnet. Ingen kan utsette sin egen personlighet og det er heller ikke ønskelig. Den, som erklærer seg å være verdinøytral og objektiv, enten skjuler noe eller klarer ikke å definere seg selv. Han vil ikke avdekke sitt utgangspunkt og gjør det derfor vanskelig for mottakeren å tolke budskapets kulturkontekst.

Det som burde være en kilde til glede og kreativitet har assimilasjonspolitikken gjort til et problem

Kulturen trenger møter. Møte med ulike kulturkretser og forskjellige verdensoppfatninger beriker og skjerper innholdet i ens egen kultur. Det finnes likevel to slags møter mellom kulturer: likeverdige og de som er underlagt maktforhold. Når minoritetskulturen møter majoritetskulturen er definisjonsmonopolet som regel allerede fordelt på forhånd. Maktforholdene fra den politiske og økonomiske arena forflyttes til møtet mellom kulturene. Maktens hegemoni forsøker å definere verdien av minoritetsspråket og -kulturen, og vanligvis blir den definert nederst i kulturhierarkiet. Slik blir en kulturarbeider som representerer en minoritet stående overfor en enorm oppgave; å minne medlemmene i sitt eget språksamfunn om at eget språk og kultur er det viktigste for ethvert menneske. De andre - om så hvor kosmopolitiske og mye anvendt - kommer først siden.

Åndelig overtagelse betyr at en annen definerer gruppen eller individet, kontrollerer andres oppfatninger, beretninger og erfaringer

For selvfølelsen vår, og derigjennom vår evne til å fungere, er det vesentlig hva slags bilde vi får av vår egen kultur. Hvem definerer verdien av vår kultur? Ser vi vår egen minoritetskultur med den fremmede og dominerende kulturens øyne, med øyne som ikke kjenner våre symboler, våre historier og våre bilder? Den utenforståendes bilde reduserer vår kultur til noe marginalt og mindreverdig, som ikke evner å konkurrere med skinninnbunden nasjonallitteratur. Den utenforstående kan rett og slett utrope seg selv til sakkynndig når det gjelder våre erfaringer og erklære at han vet mer om oss enn vi gjør selv. Sammenligningen skjer på kulturhegemoniets premisser og vi godtar den uten å merke det i skolen, i mediene og ellers i det offentlige livet. Vi trenger mye forsterkning fra vår egen kultur for å merke at

synsvinkelen er feil.

Minoritetsforfatterens dobbelte utfordring

Det er viktig for et menneske å høre til en helhet. Det er viktig for mennesket å være del av en kjede av andre mennesker, både generasjoner og samtidige. Litteraturen knytter mennesket til det kollektive minnet fra hans egne. Mange steder er den muntlige tradisjonen svekket eller tilogmed forsvunnet helt. Materiale som styrker etnisk og regional identitet kan ikke lenger overføres helt eller en gang hovedsakelig gjennom umiddelbar personlig kontakt. Litteraturen har fått roller som tidligere hørte til nærmiljøet.

Det å opprettholde og utvikle minoritetens skriftkultur ligger ofte i noen få forfatteres hender. I tillegg er minoritetsforfatteren nødt til å erobre en plass på minst to arenaer. Han må oppnå troverdighet hos dem som vokter majoritetskulturens litterære kanon, og han må vise sine egne at han fortsatt hører til dem. Den litterære institusjon trenger kategorier og klare definisjoner. De få gangene en minoritetsforfatter slipper inn gjennom den trange døra til hovedkulturens litterære felt, blir han til en del av den nasjonale litterære institusjon. Man ønsker å henge en merkelapp på forfatteren på en måte som profilerer ham og hans produksjon slik at han blir sett og kjøpt av et stort publikum. Minoritetsforfatterens skjebne er ofte å få en klar, men ensidig etikett, som skal gjelde hele produksjonen. For å lede assosiasjonene skaper man slike definisjoner som romanifolkets stemme, de Nord-Amerikanske indianernes tolv, eller mannen som ga svenskfinnene et ansikt. Sammen med definisjonene overfører man et helt knippe med oppfatninger, som i de utenforståendes øyne karakteriserer minoriteten.

Den brede epikken, som tar for seg den nære historien og som behandler sitt materiale nærmest dokumentarisk, er av den litterære institusjon blitt løftet opp til toppen av den nasjonale litteraturen. I vurderingen understrekes litteraturens rolle som hukommelse for nasjonen. En viktig oppgave for minoritetslit-

teraturen i denne forbindelsen er å fungere som en mothukommelse og en presiserer. Nasjonallitteraturens store beretninger konsentrerer seg vanligvis om å skildre viktige og skjellsettende hendelser for majoritetskulturen og -befolkningen. I stedet for og ved siden av det Europa av nasjonalstater, som oppsto som følge av den nasjonalromantiske politiske tenkning og kriger, er vi igjen i ferd med å få et regionenes Europa. Statenes grenser er ikke grenser for språk og kulturer.

Litteraturen har fortsatt et budskap

Minoritetslitteraturens viktigste oppgave er å forsterke det egne, å synliggjøre gruppens egen definisjon. Å gi skriftlig uttrykk for minoritetskulturen er forholdsvis nytt for mange kulturminoriteter, som for eksempel kvenene og tornedalingene. Den store utfordringen for en voksende litterær kultur er å finne sin egen uttrykksmåte, litterære diskurs, som klarer å få den stemmen som ble bragt til taushet av assimilasjonspolitikken til å høres igjen.

Da får minoritetsforfatteren delvis den samme stilling som skaperne av nasjonallitteraturen hadde på slutten av 1800-tallet. Det er nødvendig å finne et tilstrekkelig nyanserikt språk og en uttrykksmåte, som likevel bærer med seg nok av det egne. Man må skildre og forsterke det egne, men uten å ødelegge sitt mål ved å henfalle til banaliserende lokalpatriotisme. Den litterære kanon er et resultat av mange makt- og kulturpolitiske og litterære avgjørelser. I løpet av historien til den skrevne litteraturen er mange gruppers ordkunst blitt til-sidesatt og stemplet som betydningsløs eller tilogmed dårlig. Kjente eksempler ved siden av etnisk minoritetslitteratur er arbeiderlitteratur, kvinnelitteratur og regionallitteratur. Regionalisme eller det å høre til en minoritet har fortsatt lett for å marginalisere en forfatter, særlig hvis han bevisst hører til minoriteten og bærer klare etniske kjennetegn i seg selv. En minoritetsforfatter møter ofte en tykk mur av likegyldighet, uvitenhet og tilogmed fiendtlighet. Representantene for den litterære institusjon

bruker ofte sin bekymring for den litterære kvaliteten som et skalkeskjul for sine kulturelle holdninger. Forskjellen mellom høykulturen og populærkulturen er til det kjedsommelige understreket i forskning og publikasjoner. Det kan likevel være at forskjellen ligger et helt annet sted enn i tekstens innhold. I institusjonens øyne så karakteriserer opphavsmannens personlighet og bakgrunn det kunstneriske produktet minst like mye som selve verket. For en minoritetsforfatter betyr dette at hans produksjon sannsynligvis blir klassifisert som et produkt av en særegen virkelighet, som et bilde av hans minoritetsverden. En leser av minoritetlitteratur er bevisst sin opposisjonelle holdning til majoritetskulturen. Han leser bevisst tekster av sine egne og venter at de skal være politisk korrekte. Hvis forfatteren skildrer sine egne negativt eller feil, så blir irritasjonen og skuffelsen større enn et bilde presentert av en utenfra skulle ha forårsaket. Enhver minoritetsforfatter er seg denne sosiale kontrollen bevisst. I tillegg kommer mulig kritikk fra et hold, hvis støtte og lojalitet ofte er avgjørende for forfatterens skaperkraft og inspirasjon. En kunstner fra minoritetskulturen vet å vente seg misbilligelse og marginalisering fra kulturens nasjonale maktpersoner, det hører liksom til saken. Det er tyngre psykisk å tåle en dom fra sine egne. Spillet spilles på hjemmebane og på tribunen sitter slektninger, barndomsvenner og familiemedlemmer. Kampen om retten til å definere føres på mange plan, etter hverandre og samtidig. Forfatteren arbeider under et dobbelt press og er nødt til å presentere sin egen virkelighet idet han er bevisst mange slags trusler om marginalisering.

Å framføre protest er en annen viktig oppgave som minoritetlitteraturen har. I minoritetsforfatternes temaer later det til å forekomme mer eller mindre klare intertekstuelle forbindelser til de beskrivelsene som er presentert av utenforstående. Hensikten med en slik mot-tekst er å kullkaste for eksempel en feilaktig, sårende eller altfor bås-settende beskrivelse gitt tidligere. Ut fra gruppens synsvinkel er selvfølgelig ikke en enkelt beskrivelse heller noe universelt og bør ikke tolkes som noen absolutt virkelighet, men den

er alltid en uunngåelig del i prosessen med å gjøre gruppen synlig. For at bildet skal bli mangfoldig og i tråd med virkeligheten trengs det mange tekster og mange slags forfatterpersonligheter.

For det tredje har skjønnlitteraturen en avgjørende rolle når det gjelder å bevare og utvikle minoritetsspråket. Da fremheves skjønnlitteraturens estetiske side. Skapende bruk av språket både muntlig og skriftlig er helt nødvendig for at dets uttrykkskraft skal bevares friskt og treffende. Her vil jeg presisere at jeg definerer både skriving og lesing som skapende bruk av språket. Ordkunst på sitt beste frambringer og stimulerer estetiske språklige opplevelser og oppmuntrer brukeren til å utprøve grensene for sin egen språklige evne. Denne prosessen fungerer best med en tekst skrevet på ens eget språk. Tekstens dypere betydning, rytmen og bygningens flertydige detaljer, ordspill, humor og de intertekstuelle antydningene fungerer best på det språket som er leserens eget, og hvis verden og uttrykksmåte han kjenner.

Jeg slo tidligere fast, at en minoritetsforfatter delvis befinner seg i samme stilling som skaperne av nasjonallitteraturen for hundre år siden. De politiske ideologiene som legger vekt på kulturelle menneskerettigheter, pluralisme, viktigheten av etniske røtter og mangfoldet i kulturell identitet har styrket minoritetenes selvbevissthet i den vestlige verden og dermed har spørsmålet om å utvikle minoritetsspråkene til skriftspråk vokst fram. For mange språk betyr dette i praksis at det er snakk om å starte en revitaliseringsprosess, fordi språket ikke er blitt utviklet og oppdatert som en følge av assimilasjonspolitikken. Av disse grunnene faller minoritetsforfatterens språkvalg ofte på majoritetsspråket, som han har brukt i skolen og lært å uttrykke seg skriftlig på. En av de første oppgavene for forfatterne i den nye litterære kulturen er å finne den tapte kollektive hukommelsen til sine egne og gjøre denne synlig. Nasjonallitteraturens store beretninger er ikke tilstrekkelig for å fylle dette kulturelle behovet.

Vi trenger bilder fra vår egen verden

Minoritetslitteraturens temaer er ofte de samme som i litteraturen på majoritetsspråket og ellers i kunsten. Slike evige grunntemaer som kjærlighet, rettferdighet, livets valg, tap, skuffelser og håp forekommer i ulike former i litteraturen over hele verden opp gjennom historien. Om disse og mange andre viktige faktorer i menneskenes liv finner vi vakre skildringer på utallige språk i verdenslitteraturen. Men i tillegg har vi behov for våre egne fortellinger, der vi kan finne faktorene i vårt eget liv på motiv-planet. I formidlingen av et tema er det viktig at leseren kan gjenkjenne motivene. Vi trenger våre egne historier, der vi, vår verden og våre omgivelser, der vår historie blir beskrevet. Gjenkjennelighet er viktig når

det gjelder å tilegne seg kunst og begripe verden. Leseren kan være uenig i forfatterens tolkning, men han kjenner igjen den verden som beskrives og behersker den. For at vi skal bli hele og fullverdige mennesker er vi nødt til å få plassere oss i vår egen historie, le av vår egen humor og gjenkjenne våre egne symboler. Vi trenger tekster der vi kan identifisere og gjenkjenne vårt eget kulturelle jeg.

I tillegg til det som er nevnt har litteraturen enda en viktig kulturell oppgave. En forfatter synliggjør det sårbare og motsetningsfylte mennesket. I politikken og forskningen møter vi ofte sterke enere, som med sikkert tonefall taler på vegne av oss alle. Litteraturen viser også et skadd, skuffet og mislykket, men likevel verdifullt, interessant og enestående menneske.

Til norsk ved Jan Erik Kaplon